וארא

א. איתא בירושלמי [1]: „מנין לד' כוסות („רמז מן התורה" [2]) ר"י בשם ר' בניי' כנגד ד' גאולות („לשונות של גאולה שהוזכרו בפרשה כשנת־בשרו על גאולת מצרים" [3]) לכן אמור גו' והוצאתי גו' והצלתי גו' וגאלתי גו' ולקחתי גו' " [4].

ועוד טעמים נאמרו שם: „ריב"ל אמר כנגד ד' כוסות של פרעה וכו'. ר' לוי אמר כנגד ד' מלכיות. ורבנן אמרי כנגד ד' כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם . . וכנגדן עתיד הקב"ה להש־קות את ישראל ד' כוסות של נחמות וכו' ".

בפשטות ההפרש בין הטעמים ה־אחרונים להטעם הראשון „כנגד ד' גאולות" הוא: להטעמים הנ"ל אין בד' הכוסות זכר ושייכות כלל לגאולת בני ישראל (ממצרים) [5], משא"כ ל־הטעם „כנגד ד' גאולות" הרי ד' הכוסות הם זכר ל(לשונות של) גאולה.

ועפי"ז י"ל שפלוגתא הנ"ל בהרמז להד' כוסות הוא נפקא מינה גם ל־הלכה, ובהקדם:

1) פסחים פ"י ה"א. וראה גם ב"ר פפ"ח. ה. אוה"ת וארא (ע' קפה. ע' ב'תקצו).
2) פני משה שם.
3) פרשתנו ו, ו־ז.
4) במאירי פסחים צט, ב: שענינם (של ד' כוסות של פרעה) הי' סבה לגאולת מצרים. וראה ג"כ בקה"ע ופ"מ לירושלמי שם. ומפרשי המדרש בב"ר שם — אבל מובן, שזה רק סבה לסבה דסבה כו' ושי־כות רחוקה לגאולה, משא"כ להטעם „כנגד ד' גאולות" הרי זהו ענין ה„גאולה" עצמה.

כתב אדמו"ר הזקן בשולחנו [6], בדיני הסיבה: „אימתי צריך להסב בשעת אכילת כזית . . מצה . . ובשעת אכי־לת הכריכה . . אכילת אפיקומן . . ושתיית ד' כוסות — לפי שכל דברים אלו הם זכר לגאולה ולחירות, שהד' כוסות תקנו חכמים כנגד ד' לשונות של גאולה האמורים בפ' וארא, והוצאתי וגאלתי ולקחתי והצלתי כו' לפיכך הם צריכין הסיבה דרך חירות, אבל שאר כל הסעודה אם רצה לאכול ולשתות בלא הסיבה הרשות בידו כו' אבל מ"מ המיסב בכל הסעודה ה"ז משובח ועושה מצוה מן המובחר".

מסגנון לשונו מוכח שכוונתו לבאר טעם ההסיבה הנצרכת בד' דברים אלו, והיינו משום ש„הם זכר לגאולה וחירות" — „לפיכך הם צריכין הסיבה דרך חירות".

וצריך להבין:

א) בסימן זה (בסעיף קודם [7]) כבר ביאר טעם ההסיבה: „. . שישב ב־הסיבה דרך חירות כו' לפי שבכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים כו' לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות".

לפי זה הרי אין אנו זקוקים לנתינת טעם למה צריך להסב בשעת אכילת הכזית וכו', כי כבר מבואר הוא ממ"ש לפ"ז; ואדרבה, בעיקר הי' לו לבאר הטעם למה אינו צריך (אלא ה„רשות בידו") להסב ב„שאר כל הסעודה" (ולא

5) או"ח סתע"ב ס"ק.
6) ס"ז.

משמע מסגנון לשונו שזוהי כוונתו בביאורו זה)[7]?

ב) למה כתב אדה"ז שד' לשונות של גאולה „אמורים בפ' וארא" — והלא אין דרכו לציין בפנים השו"ע מקום הפסוקים שמביא.

ג) בפרשת וארא נאמרו ד' לשונות אלו בסדר שונה: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי [וכן הובא הסדר ב־ דרז"ל (ירושלמי) הנ"ל]. ולמה שינה אדה"ז בסידרם[8].

ב. ויובן כל הנ"ל בהקדים בירור כללי בגדר דין הסיבה — די"ל בב' אופנים:

א) הסיבה אינו חיוב בפ"ע, אלא הוא פרט ותנאי בהמצוה דאכילת מצה ושתיית ד' כוסות וכו', והיינו כשם שישנם פרטים ותנאים בנוגע לכמותה ואיכותה של אכילת המצה ושתיית הד' כוסות, כך יש תנאי באופן האכילה והשתי' — צ"ל דרך הסיבה.

ב) הסיבה היא מצוה כללית בפ"ע — האדם צריך להראות בליל פסח הנהגה דרך חירות, ומראה זה ע"י ההסיבה, באכילה ע"י הסיבה ובשתי' ע"י הסיבה — אינו יוצא ידי חובתה של הסיבה כ"א באכילת כזית מצה ושתיית ד' כוסות וכו'; ז. א. שאכילה ושתי' זו ה"ה פרטים במצות ההסיבה[9].

והנפקותא ביניהם: באם אכל את הכזית (לקיים מצות אכילת) מצה בלא הסיבה, אם יצא ידי מצות אכילת מצה או לא: אם נאמר שהסיבה היא תנאי לעיכובא במצות אכילת המצה, הרי אם לא היסב לא קיים גם מצות אכילת מצה (מדרבנן[10]) מכיון שה־ הסיבה מעכבת בה; אבל אם אכילת

---

7) ועד"ז צ"ע גם ברמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז שבהל' ו"ז כתב: בכל דור ודור חייב אדם להראות כו' לפיכך כשסועד (סתם) אדם בלילה זה צריך לאכול ולשתות (סתם) והוא מיסב דרך חירות. ואח"כ בסוף ה"ח: ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ושתיית ארבע כוסות האלו כו'. דל־ כאורה הו"ל לקצר ולכתוב בתחלה (בה"ז): לפיכך צריך אדם להסב בשעת כו' וכיו"ב.

8) גם בפרשב"ם (פסחים צט, ב) שכת־ בם ג"כ כסדר שבשו"ע אדמוה"ז (וראה פ־ רשב"ם ב"ב נת, ב) קשה כנ"ל. ואף שמשמע שכן היתה גרסתו בב"ר (שממנו העתיק דבריו, וכמו שכתב: ומצינו בב"ר כו'), אינו מובן למה בחר בהגירסא שבב"ר, ולא בהגירסא שבירושלמי? ואת"ל (בדוחק עכ"פ) שכך גריס גם בירושלמי, או שלא הי' לפניו הירושלמי (כידוע השקו"ט בזה) — בכל אופן קשה כנ"ל — כפי הגירסא שלו — בב"ר ובירושלמי.

9) אלא שגם ע"פ בי' זה חיוב הסיבה תקנוהו רק באכילת כזית מצה ושתיית ד' כוסות וכו'. והטעם י"ל — כי הסיבה ענינה הוא בכדי „להראות א"ע כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים . . ויצאת לחי־ רות" (רמב"ם שם ה"ו. שו"ע אדה"ז שם ס"ז). ולכן חיובה דוקא ב„דברים אלו (ש)־ הם זכר לגאולה ולחירות", (משא"כ שאר הסעודה היא רק ל„מצוה מן המובחר"). וראה לקמן הערה 11.

אבל אחכ"ז — עצ"ע לפי הסברא דהסי־ בה מצוה בפ"ע: באם אא"פ לאכו"ש (נמצא בבית האסורים וכיו"ב) היש חיוב בהסיבה לחוד שהרי מהא דאינו מיסב בפני רבו משמע דהסיבה גרידא ג"כ דרך חירות הוא. והא דלא הובא בפוסקים — י"ל מפני דלא שכיחא כלל. ולהעיר מדין סוכה עד"ז (ראה ט"ז סתרל"ט סק"כ בסופו) אף שיש לחלק. ואכ"מ.

10) דדוחק גדול לומר דבאכל בלא הסי־ בה אפקוה רבנן (שציוו להסב) מגדר אכילת מצוה ולא קיים מצות אכילת מצה מה"ת. וראה ארחות חיים סדר ליל פסח ס"ב שיש „סמך להסיבה מה"ת".

— ולחידודי יש להעיר מהדעות האם הפקעת קנין מדרבנן מהני בדאורייתא (פס"ד להצ"צ או"ח סתמ"ח ס"ג).

הכזית מצה היא פרט בהסיבה, הרי באם לא היסב בה לא קיים מצות הסיבה, אבל אין חסרון בקיומה של מצות אכילת מצה.

והנפ"מ בין שתי סברות החיוב ש־בהסיבה להלכה למעשה: באם אכל את הכזית בלא הסיבה שאז צריך לחזור ולאכול בהסיבה[11], האם מחוייב הוא לחזור ולברך "על אכילת מצה"[12]; אם החיוב לחזור ולאכול הוא רק בכדי לקיים מצות הסיבה (אבל מצות אכילת מצה כבר קיים בשלימות) — אין לברך שנית "על אכילת מצה"; אבל אם חיוב אכילה השני' הוא לקיים מצות אכילת מצה (שלא קיימה כאשר אכל בלא הסיבה), צריך לחזור ולברך "על אכילת מצה".

ועו"ל נפ"מ למעשה: אם אכל את הכזית מצה בלא הסיבה, ואח"כ נשתנה המצב באופן ששוב אינו מחוייב בהסיבה — כגון שעכשיו יושב הוא לפני רבו — אם צריך לחזור ולאכול שלא בהסיבה: אם לא קיים מצות אכילת מצה כשאכל בלא הסיבה (שדינו כאילו לא אכל מצה), הרי מחוייב הוא עכשיו במצות אכילת מצה (אף שתהי' שלא בהסיבה, מאחר שאינו מחוייב בהסיבה עתה) שלא יצא ידי חובתה עדיין[13]; אבל אם בפעם הראשונה כבר קיים מצות אכילת מצה, אלא שלא יצא ידי חובת הסיבה — וממצוה זו הלא הוא פטור בשעה זו שהוא יושב לפני רבו, אין מקום שיחזור ויאכל כזית מצה וכו'[14].

ג. ויש להוכיח שחובת ההסיבה

---

11) שו"ע שם ס"ז. שו"ע אדה"ז שם סט"ו. וראה בתוד"ה כולהו — פסחים קח, א, שנסתפקו לענין ד' כוסות. וראה פר"ח סתע"ב סק"ז בטעם הספק. וראה שו"ת בית הלוי ח"ג ס"א אות ט בדעת הר"ן. ובדו"ח רעק"א כתבים ע' 176.

לכאורה אפשר להוכיח מדין זה עצמו (שצריך לחזור ולאכול בהסיבה) שהסיבה הוא תנאי באכילת מצה, כי באם היתה הסיבה חובה בפ"ע, וכאשר אכל הכזית מצה שלא בהסיבה כבר קיים מצות מצה, מה מקום לחייבו לאכול עוה"פ את הכזית מצה בהסיבה, כיון שכבר קיים מצות מצה.

אבל אינו — כי עפ"ז שהסיבה הוא חיוב בפ"ע, אין הפי' שחיובה חל כשמקיים מצות אכילת מצה, כ"א שתקנוה באכילת מצה כו', לפי שהם זכר לגאולה וחירות (כנ"ל הערה 9). וא"כ י"ל שאף שכבר קיים מצות מצה חייבוהו חכמים לאכול עוה"פ מצה זכר לגאולה וחירות, בהסיבה.

ולפי"ז צ"ל שמ"ש בירושלמי (פסחים שם) "אותו כזית שאדם יוצא בו בפסח צריך לאכלו מיסב" (וכן מ"ש בשו"ע אדה"ז שם סי"ד בתחלתו) הוא ע"ד הרגיל. אבל באם עברו ואכל בלא הסיבה — צריך לחזור ולאכול בהסיבה. וראה לקמן הערה 23.

12) לפמ"ש הרמ"א (סתע"ב ס"ז, שו"ע אדה"ז שם סט"ו) דבכוס ג' וד' אם לא שתה בהסיבה לא יחזור וישתה דכדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו דבוה"ז א"צ הסיבה במקום שיש חשש שנראה מוסיף על הכוסות — י"ל דה"ה שלא יצטרך לחזור ולברך בז־ה"ז, במקום שיש חשש ברכה לבטלה, ולפ"ז המבואר בפנים הוא "מעיקר הדין".

13) אפ"ל דכיון שלא יצא י"ח מצה מדרבנן מפני שאכלה שלא בהסיבה, לא חייבוהו חכמים לחזור ולאכול כיון שגם עתה יאכל שלא בהסיבה "ולא ירויח כלום". ולהעיר מהדעות בנוגע ליעו"י, באם לא הזכיר יעו"י במנחה של ר"ח ובלילה אינו ר"ח האם צריך לחזור ולהתפלל ערבית שתים, אף שלא יאמר בה יעו"י, דכיון שלא יצא במנחה ה"ז כאילו לא התפלל כלל (ראה שו"ע אדה"ז סק"ח סי"ז. וש"נ).

14) ואף את"ל שמכיון שכבר חל עליו חיוב הסיבה קודם שבא לרבו, מחוייב הוא לחזור אחר הזדמנות לקיים מצות הסיבה — נפק"מ באופן שא"א לו עוד לקיים מצות הסיבה, לילך מלפני רבו (כגון שרבו צריך לו וכיו"ב).

תנאי הוא באכילת מצה מהא דאמרינן בגמ' [18]: "השמש שאכל כזית מצה כ"ש שהוא מיסב יצא, מיסב אין לא מיסב לא", דמזה משמע שכשאכל מצה בלא הסיבה לא יצא י"ח מצה; ודוחק גדול לומר שכוונת הגמ' למצות הסיבה, דא"כ מאי קמ"ל בלשון "מיסב אין לא מיסב לא" — הרי פשיטא דכשלא היסב לא יצא ידי חובת הסיבה.

ומפורש הדבר בר"ש שם [19], ש"נסתפק בשתה כוס ג' או ד' שלא בהסיבה אם יש לחייבו לחזור ולשתות בהסיבה מכיון ש"נראה כמוסיף על הכוסות. ומיהו איכא למימר כיון ששתה שלא כתיקונו הוברר הדבר שלא ממנין הכוסות הי' ומה ששותה עתה הוא כוס של חובה". הרי כתב להדיא שכוס זה שהוא שותה שלא בהסיבה אינו ממנין הכוסות [20], וה"ה בכזית מצה וכו' [21].

לפלפולא הי' אפ"ל דכן משמע גם בירושלמי [22]: "יוצאין במצה בין ש"כיוון בין שלא כיוון . . מכיון שהיסב חזקי' כיוון". ז. א. שיוצאים מצות אכילת מצה גם אם בשעת האכילה ממש לא כיוון לשם מצוה, והטעם הוא, דמכיון שהיסב, חזקה שכיוון בתחלה — אלא שאח"כ בשעת האכילה הסיח דעתו ונשכחה ממנו כוונה זו [23] — ונגרר הוא אחר מחשבתו הראשונה [24]. ואם נאמר שיוצאים מצות אכילת מצה גם בלא הסיבה, מהי הודאות שהיסב שאז "מכיון שהיסב כו' " — הרי כמו שלא כיוון, אפשר (ואדרבא — מסתבר) שגם לא היסב, והול"ל ". . בין שלא כיוון אם היסב", וכיו"ב. ועכצ"ל שאין צורך לפרש בברייתא דמיירי בהיסב, שהרי בלא הסיבה פשיטא שאינו יוצא י"ח, ו"מכיון (דע"כ מיירי [25]) שהיסב חזקי' כיוון" [26].

אבל י"ל דא"צ לפרש "אם היסב" — דזה מובן מאמרו "מכיון שהיסב", ובפרט שהירוש' רגיל לקצר בלשונו.

ד. אולם לכאורה יש להוכיח גם להיפך — שהסיבה היא מצוה בפ"ע ואכילת מצה וכו' תנאי היא בהסיבה — מהא ד"המיסב בכל הסעודה ה"ז משובח ועושה מצוה מן המובחר" [27],

---

15) פסחים קח, א.
16) סימן כ.
17) ודוחק גדול לומר שזה עצמו הוא ספיקו של הרא"ש כדמוכח בט"ז (סתע"ב סק"ה) וחק יעקב (שם סקי"ד).
18) ואין לחלק בין ד' כוסות ומצה — דבד' כוסות כיון שהוא מדרבנן מעכבת בה הסיבה דהם אמרו והם אמרו, משא"כ במצה שהוא מה"ת — שהרי מקור דברי הרא"ש הוא מהמבואר בגמרא "מיסב אין לא מיסב לא" — בנוגע למצה, כדמוכח בר"ש שם, ואם בנוגע למצה אין הסיבה מעכבת מנ"ל שמעכבת בד' כוסות. וכ"כ להדיא בראב"ן כאן: ואינו יוצא ידי מצה, אלא באוכלה בהסיבה.
19) פסחים פ"י ה"ג, וראה צ"פ על הרמב"ם הל' חו"מ פ"ו ה"ג.
20) קרבן העדה שם.
21) ראה שו"ע אדה"ז סתקפ"ט ס"ט.
22) ראה בצפע"נ שם: בירושלמי כאן אמר דע"כ מיירי בהיסב.
23) ולפי"ז מובן היטב הא דמבואר בירושלמי (שבהערה 11) דחיוב הסיבה הוא ב"אותו כזית שאדם יוצא בו בפסח", שהרי ע"פ משמעות הירושלמי כאן לא יצא י"ח מצה אם לא היסב. וראה הערה הנ"ל.
24) וברמ"א כאן: ולכתחלה יסב כל הסעודה. וראה בט"ז סק"ו. אבל בפר"ח סק"ז כ' ד"ליתא — דליכא אלא מצוה מן המובחר". ובשו"ע אדה"ז שם הוסיף: ואין בידינו להצריכו להסב. אבל מ"מ המיסב כו'.
וצ"ע בל' הרמב"ם בזה (פ"ז, ה"ח): ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה כו' ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משובח ואם לאו אינו צריך — דל"

דאם נאמר דכל ענינה של הסיבה הוא רק תנאי באופן אכילת מצה של מצוה וכו', מהו השבח ומצוה מן המובחר במה שמיסב בכל הסעודה — כיון שבהסיבה מצ"ע אין ציווי ואינה אלא תנאי באכילת המצה וכו'. ועכצ"ל ש־בעצם ההסיבה יש מצוה — וחיובה העיקרי הוא באכילת מצה וכו' ובכל הסעודה ה"ה רק "מצוה מן המובחר" [25].

אלא שיש לדחות הוכחה זו, כי ביום טוב הרי "כל הסעודה" מצוה היא, ד־"כשם שמצוה לכבד את השבת ולענגה כך כל ימים טובים . . וירבה בשר ויין ומגדנות כפי יכלתו" [26] וא"כ י"ל דכשם שיש הסיבה שהיא תנאי לעיכובא במצות אכילת מצה, כך ישנה הסיבה שהיא תנאי ל"מצוה מן המובחר" ב־מצות עונג ושמחת יו"ט שבלילה זה [27].

אמנם טעם החיוב דהסיבה מוכיח שהסיבה ענין בפ"ע, דהרי כתב ה־רמב"ם [28] (ועד"ז ל' אדה"ז כנ"ל): "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים . . לפיכך [29] כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות". ומאחר שענין זה ש"חייב להראות את עצמו כו'", הוא ודאי חיוב בפ"ע, וממנו מסתעף החיוב לאכול ולשתות בהסיבה, הרי עכצ"ל שגם ההסיבה היא חובה בפ"ע" [30].

והנה בכדי לתווך את הענינים ה־נראים כסותרים זא"ז, יש לומר שישנם בהסיבה שני החיובים: א) מצוה בפ"ע. ב) תנאי במצות אכילת מצה וכו'. וכש־אוכל כזית מצה וכו' בהסיבה — מקיים הוא המצוה דאכילת מצה כתיקונה ומצות הסיבה המיוחדת בפ"ע; ובמצות ההסיבה כמו שהיא בפ"ע — יש עיקר המצוה והוא באכילת כזית מצה ושתיית ד' הכוסות ו"מצוה מן המובחר" — בשאר כל הסעודה, היינו הידור בהמצוה של הסיבה.

ה. ולפ"ז מוסברים בטוב טעם דברי אדה"ז (בסעיף הקודם): "שישב ב־הסיבה דרך חירות כו' לפי שבכל דור ודור וכו' (כל' הרמב"ם הנ"ל) לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות", והיינו שזהו חיוב כללי להתנהג בדרך חירות בזה הלילה. ועפ"ז מובן שמצות ההסיבה הנמשכת מזה, אינה פרט במצות אכילת מצה וכו' אלא ענין בפ"ע.

כאורה "ואם כו' צריך" — מיותר. ודוחק לומר דסוגתו להורות דרק "שאר אכילתו" א"צ לחזור ולאכול, משא"כ כזית מצה כו'. וראה לקמן הערה 31 בסופה.

25) ובפרט לפי מ"ש בפני משה בירו־שלמי (שם, ה"א) דפליגי אמוראי שם אי צריך הסיבה בכל הסעודה או רק בכזית מצה וכו'. ומשמע דלמ"ד בכל הסעודה, חייב להסב בכל הסעודה כמו בכזית מצה.

26) שו"ע אדה"ז סי' תקכט ס"א וס"ד.

27) וכן במ"ש במאירי (פסחים קח, א): ארבע כוסות כולן צריכין הסיבה, הן שתיי־תם, הן הדברים שהם מסודרים עליהם, ר"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון — אפשר לדחות שהסיבה הוא תנאי בדברים אלו, ואין להוכיח מזה דס"ל דהסי־בה הו"ע בפ"ע.

28) הל' חו"מ פ"ז הל' ו־ז. וראה ירו־שלמי שם: אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות.

29) וע"פ רוב אין דרכו של הרמב"ם ליתן טעם לפסקיו ולכן משמע שכאן אין זה רק טעם לחובת הסיבה אלא שהוא ג"כ הלכה וחיוב ש"חייב אדם כו'", ומזה מסתעף ש"(לפיכך) כשסועד אדם כו'".

30) והרי זהו טעמו של הפני משה שבהע' 25 שכ' דלרב לוי בעי הסיבה בכל הסעודה, לפי שמבאר הטעם, להודיע שיצאו מעבדות לחירות.

ואח"כ (לאחר כמה סעיפים) ממשיך ומבאר הדברים הצריכים הסיבה. כי בטעם וענין ההסיבה שביאר לפנ"ז, מבוארת מצות הסיבה כחובה בפ"ע. וכאן כוונתו לבאר הענין הב' שבהסיבה — כפי שהיא פרט ותנאי במצות אכילת מצה וכו', וכמו שמסיים: "לפיכך הם צריכין הסיבה דרך חירות" (ולא "לפי־כך צריך להסב בהם" וכיו"ב), ז. א. שמחמת הטעם המבואר כאן הרי "הם" — מצות אלו — צריכים הסיבה.

והטעם: "לפי שכל דברים אלו הם זכר לגאולה ולחירות" — היינו שתוכן ענינם הזה, "זכר לגאולה ולחירות", הוא המצריך בהן חיוב הסיבה (דרך חירות) כתנאי, בכדי שה"זכר לגאולה ולחירות" שלהן יהי' שלם בכל ה־פרטים[31].

וממשיך להוכיח בהדגשת הטעם (בשייכות להד' כוסות): "שהד' כוסות תקנו חכמים כנגד ד' לשונות של גאולה האמורים בפרשת וארא". ומזה, שמצוה זו ענינה גאולה וחירות, ושע"כ היא צריכה הסיבה כתנאי, משא"כ לפי טעמים האחרים לתקנת ד' הכוסות: "כנגד ד' כוסות של פרעה . . כנגד ד' מלכיות . . כנגד ד' כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את או"ה . . וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד' כוסות של נחמות", שלכל אלו הטעמים הרי ד' הכוסות אינן זכר לגאולה וחירות של ישראל[32] —

---

31) ועד"ז יש ליישב גם הקושיא בדברי הרמב"ם שבהע' 7, שבתחלה כתב "צריך לא־כול ולשתות (סתם) והוא מסיב דרך חירות" וכו' — בהמשך למ"ש לפנ"ז: "בכל דור ודור חייב האדם להראות א"ע וכו' לפיכך וכו'", להדגיש שהסיבה היא מצוה בפ"ע ואינה תלוי' במצות מצה וכו', ואח"כ לאחרי ש־מבאר פרטי דיני הסיבה, ממשיך: "ואימתי צריכין הסיבה וכו'", שבזה בא לבאר (לא רק אימת צריך להסב מצד מצות הסיבה, אלא גם) שהסיבה היא תנאי במצות מצה וכו'. ולכן המתין בזה עד לאחרי שמפרט שאר דיני הסיבה, ורק כשבא לבאר פרטי המצות (בהמשך הפרק) הקדים: ואימת צרי־כין כו' שיש בזה ב' הענינים כו'.

ומה שלא כתב הרמב"ם שאם לא אכל הכזית מצה בהסיבה צריך לחזור ולאכלו — אף שס"ל שהסיבה היא (גם) תנאי במצות מצה, י"ל: 1) לא כל התנאים שבמצות הם לעיכובא 2) מכללי הרמב"ם שאינו מביא דינים שלא הוזכרו בש"ס וכו' (יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ב. שד"ח כרך ט כללי הפוסקים ס"ג אות ה. ס"ה אות כג). 3) בדוחק — רמזה בפ"ז סוף ה"ח (כדלעיל הערה 24 בסופה).

---

32) ראה פסחים קיז, ב: ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד בי' מצוה. ובר"ן שם: דעיקר תקנתא משום חירות. ובשו"ע אדה"ז סי' תעד ס"ב: ד' כוסות אלו תקנו חכמים לשתותם דרך חי־רות וכל או"א הוא חירות ומצוה בפ"ע. אבל ברשב"ם שם גרים: ארבע כסי תקנו להו רבנן (סתם) וכל חד וחד כו'. וא"כ י"ל דלטעמים אלו גרסינן כמ"ש הרשב"ם. (ולהעיר מל' שו"ע אדמוה"ז ריש סי' תעט).

וראה שם קח, ב: שתאן חי . . ידי יין יצא ידי חירות לא יצא. ובפרש"י ורש־ב"ם: כלומר אין זו מצוה שלימה. ובשו"ע אדמוה"ז סי' תעב סי"ז: ידי חירות לא יצא כלומר שלא קיים מצוה מן המובחר. ולהמבואר בפנים דלדעת אדמוה"ז עיקר מצ־ות ד' כוסות הוא משום חירות מובן מה שהוצרכו לדייק: כלומר (שאין הכוונה כ־פשוטו שלא יצא ידי חירות דא"כ לא הי' יוצא ידי יין ג"כ, אלא) שאין זו מצוה שלימה והיינו שאינה מן המובחר. אבל באם ד' כוסות אינם משום חירות מובן בפשטות שמה שלא יצא ידי חירות אינו ענין לחיוב ד' כוסות, ולכן "ידי יין יצא".

וראה בר"ן (פסחים שם) בטעמו של ר"י דס"ל דא"צ לחנך התינוקות בד' כוסות: דבכי הא לא שייך לחנכם במצות דכיון שאין נהנין ושמחין בו אין להם דרך חירות. וי"ל דאזיל לשיטתו דס"ל דעיקר התקנה הוא משום חירות כנ"ל. וראה ברשב"ם שם שפי' בענין אחר.

ולפיהם אינו מובן הטעם למה תהי' ההסיבה תנאי במצות ד' הכוסות.

וזהו שמדגיש ואומר: "האמורים בפרשת וארא": אין כוונתו לציין את המקור ללשונות אלו אלא לדייק ולפרש דבריו הנ"ל [דרק עפ"ז ש"ד' כוסות תקנו חכמים כנגד ד' לשונות של גאולה", יתכן לומר שחיוב ה־ הסיבה הוא כתנאי בד' הכוסות (משא"כ להטעמים "כנגד ד' כוסות של פרעה וכו' ")] משום שלשונות אלו "אמורים בפ' וארא", שהמדובר בפרשה זו הוא בגאולתם ויציאתם של בנ"י ממצרים, וכנגדן תקנו ד' כוסות בליל הגאולה (משא"כ בד' כוסות של פרעה וכו', שאין בתוכן הפרשיות בהן נזכרים כוסות אלו, שייכות ליציאת מצרים [33]).

ו. אמנם אכתי אין הענין מבואר כל צרכו, שהרי "צריך לשתות הד' כוסות על הסדר . . דהיינו שבין כוס ראשון לשני ובין שלישי לרביעי יפסיק באמירת ההגדה וההלל ובין שני ל־ שלישי יפסיק באכילת מצה וברכת המזון" [34], והיינו לפי "שכל כוס תקנו על דבר מיוחד" [35], דמזה משמע שיש במצות ד' כוסות עוד ענין חוץ מזה שהם זכר לגאולה וחירות. וע"כ צ"ל שכל כוס שייך גם לענין מיוחד ש־ בשבילו תקנו כוס פרטי זה, והרי דאין תקנת הד' כוסות משום ענין החירות בלבד [36].

וזהו הטעם שאדה"ז משנה את סדר ד' הלשונות (והוצאתי וגאלתי ולקחתי והצלתי) מכפי שנאמרו בכתוב (והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי) — כ"א ע"פ סדר הד' כוסות — שבהם מדבר כאן — כי הד' לשונות הן הן הנותנין טעם לכל א' מהד' כוסות ולהענינים הנאמרים עליהם:

כוס ראשון אומר עליו קידוש היום [37], ובקידוש אומר "זכר ליציאת מצרים" שזהו כנגד "והוצאתי". "כוס שני קורא עליו את ההגדה" [38], וה־ חידוש שבמצות סיפור יצי"מ שבליל פסח על מצות זכירת יצי"מ שבכ"י הוא שבליל פסח צ"ל סיפור דברים באריכות ובביאור [39], שזהו כנגד "וגאל־ תי", שבהמשך שלו מתאר הכתוב את גודל הנסים והמופתים דיצי"מ וכמש"נ: "וגאלתי אתכם בזרוע נטוי' ובשפטים גדולים", וחותמים בברכה "אשר גאלנו וגאל את אבותינו כו' בא"י גאל ישראל". "כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון" [40], שבה נזכרת ההודי' על "תורתך שלמדתנו", ואם לא הזכיר תורה בבהמ"ז לא יצא י"ח [41], וזהו כנגד "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים" דקאי על מ"ת כמ"ש [42] "היום

---

33) אף את"ל שגם לפי טעמים הנ"ל יש להכוסות שייכות לענין ה"גאולה" — ראה לעיל הערה 4.

34) שו"ע אדה"ז סי' תעב סט"ז.

35) ל' הב"י סתפ"ד — אלא שהוא סובר שסדר זה אינו מעכב. אבל ראה פר"ח שם. שו"ע אדה"ז סתע"ט ס"א ב־ חצע"ג ובהציון (על הצד). וראה לעיל הע־ רה 32.

36) ואף שאי"ז קושיא, שהרי מ"מ הו־ איל ועיקרם הו"ע של חירות שייך שהסיבה תהי' תנאי בהם — מ"מ יומתק יותר באם נאמר שענינו דכל כוס בפ"ע ג"כ שייך לגאולה וחירות, כדלקמן בפנים.

37) ל' הרמב"ם שם ה"י.

38) ראה במקומות שצויינו בהגש"פ עם לקוטי טעמים, מנהגים וביאורים ע' טו.

39) ברכות מה, ב. מט, א. רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ב. שו"ע אדה"ז סי' קפז ס"ד.

40) תבוא כו, ט.

הזה נהיית לעם לה' אלקיך"[41]. "כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר"[42] שזה שייך בעיקר להגאולה העתידה (שלכן מקדים ואומר "שפוך חמתך על הגוים וכו'"[43]), והוא מרומז ב"והצלתי" — דבלשון זו לא נתבארה ההצלה בפרטיות, אלא (סתם) "והצלתי אתכם מעבודתם", כמו כן הוא בנוגע לגאולה העתידה וכמ"ש הרמב"ם[44]: "וכל אלו הדברים . . לא ידע אדם איך יהי' עד שיהיו, שדברים סתומים הם אצל הנביאים".

ונמצא לפי"ז שגם הענינים שנאמרו על הכוסות מתאימים לד' לשונות של גאולה (בהסדר כאן — בשו"ע אדה"ז) ולתוכנה של גאולה וחירות, הרי שכל התקנה של הד' כוסות הן בכללה והן בפרטי' הוא "זכר לגאולה וחירות".

ז. הביאור של החילוקים בסדר הד' לשונות בפנימיות הענינים:

מבואר בלקו"ת[45] שיש ד' מדריגות בתשובה והן מרומזות בכתוב[46] "סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו": "סור מרע" — "שלא יפגום בעוונות גשמיים במחשבה דיבור ומעשה, וצריך לעשות תשובה — להתחרט על העבר ולעקור את רצונו מן הרע כו' שלא ירצה להפרד מיחודו ואחדותו ית'" אלא שיהי' גילוי אלקות בבחי' ממכ"ע. "ועשה טוב" — התשובה על "שהוא ממעט במצות ועשה טוב לייגע א"ע בתורה ותפלה" ו"כדי שיעשה תשובה שיתמלא גם האור שחסר בביטול מ"ע ע"ז צריך לעשות תשובה עצומה . . להתקשר ולהדבק בשם הוי' שהוא סו"כ"ע ובחי' מקיף". וב' בחי' תשובה אלו הם בחי' תשובה תתאה. "בקש שלום" הוא בחי' תשובה עילאה שהוא ע"י התורה ש"משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה"[47] ו"דרכי' דרכי נועם וכל נתיבותי' שלום", ש"ע"ז מגיע "לעצמות אוא"ס שלמעלה מסוכ"ע וממכ"ע". ויש בזה ב' בחי', כנגד נגלה דתורה ופנימיות התורה[48].

והנה מבואר באוה"ת[49], שהד' כו"סות הם כנגד ד' בחי' תשובה הנ"ל. ולפ"ז הרי ד' הלשונות הן כנגד ד' בחי' אלו: "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" (היציאה מט"מ מצרים) הו"ע סור מרע. "והצלתי" הוא מל' "צל"[50], שהוא בחי' המקיף — אור הסוכ"ע שנמשך ע"י המצות כנ"ל, ש"ע"ז נאמר[51]: "ובצל ידי כסיתיך גו'"[52]. "וגאלתי" הוא כנגד התורה כמארז"ל[53]: "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת", ובפרטיות — כנגד נגלה דתורה כפשטות המחז"ל. "ולקחתי אתכם לי לעם", היינו היחוד האמיתי באוא"ס ב"ה והו"ע פנימיות התורה[54]

---

41) מדרש הגדול וארא שם. רבינו בחיי שם. ארחות חיים ליל פסח סי"ב. מאירי פסחים צט, ב. ועוד.

42) ראה ר"ן ר"פ ע"פ. בחיי וארא ו, ח. אבודרהם, ובשמחה"ר להחיד"א בפיסקא שפוך חמתך.

43) הל' מלכים פי"ב ה"ב.

44) בלק עג, ב ואילך. וראה גם בי־אורים לאגה"ת פ"א (נדפס בלקוטי ביאורים לס' התניא (להר"י שי' קאַרף) ח"ב ע' סב ואילך).

45) תהלים לז, טו.

46) סנהדרין צט, ב.

47) אוה"ת וארא ע' קפה. ע' ב'תקצו. והם ב' הבחי' דפמליא שלמטה ופמליא שלמעלה.

48) אוה"ת וארא ע' רלו.

49) ישעי' נא, טז.

50) לקו"ת במדבר ב, ד.

51) אבות פ"ו מ"ב.

52) ראה קונטרס עה"ח פי"ג ואילך.

(ד"כ"מ שנאמר "לי" אינו זז לעו־לם" [53], והיינו שזהו בבחי' שלמעלה מהתחלקות ושינויים, וזוהי פנימיות התורה "דלית תמן לא קושיא . . ולא מחלוקת כו'" [54]). ולהיות שהן ד' בחי' בתשובה, שאופן עבודתה הוא מלמט־למ"ע, לכן גם ד' הלשונות הן בסדר של מלמטלמ"ע.

אמנם, סדרן של הד' בחי' בעבודה הנ"ל תלוי בהחשיבות דלימוד ועשי'. דאם לימוד חשוב ממעשה הרי "וג־אלתי ולקחתי" הם האחרונים בסדר ד' הבחי' שנמנין מלמטה למעלה; ואם מעשה חשוב מלימוד, אז "והצלתי" בא באחרונה [55] להיותו למעלה מכולם.

ובזה יבואר טעם הסידור של הד' לשונות בשו"ע אדה"ז ושינויו מה־סדר שהם כתובים בתורה: בתורה שבכתב (ובתושבע"פ במקום שאינו חלק ההלכה שבה) באה בחי' "וגאל־תי" "ולקחתי", שהו"ע התורה כנ"ל, באחרונה, כי מצד התורה עצמה מור־גשת ומודגשת מעלת התורה; אולם בשו"ע (אדה"ז), ששייך לחלק ההלכה והפס"ד והמעשה שבתורה, הרי ה־הכרעה היא שהמעשה הוא העיקר ית־רון ומעלת המעשה, ולכן באה באח־רונה "והצלתי" שהו"ע המעשה, כנ"ל.

ח. ועוד יש לבאר בזה באו"א:

איתא בפע"ח [56] שד' הכוסות הם כנגד ה"ארבעה בנים", שאופן סידורם הוא: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול; ובסדר העולמות: אצילות, עשי', בריאה ויצירה [57]. ועד"ז סדר הד' כוסות: "כוס א' של קידוש נגד אצי' כו' כוס ב' סיפור הגדה שאנו אומרים מתחלה היו עוע"ז לכן אמר רשע נגד עשי' כו' כוס ג' בברהמ"ז בבריאה כו' כוס ד' ביצירה כו'" [58].

ועפ"ז נמצא, דהסדר של הד' לשו־נות של גאולה והוצאתי והצלתי וג־אלתי ולקחתי (שהם כסדר הכוסות) הוא אצי' עשי' [59] בריאה יצירה.

והנה הטעם שבסדר ההגדה נסמך הרשע להחכם — ע"ה שלכאורה אין זה לפי סדר מדריגתם שצ"ל הרשע לבסוף — הוא בכדי שהרשע יהי' סמוך להחכם, כי דוקא החכם יכול לפעול עליו ולהחזירו מרשעתו [60]; וע־ד"ז בסדר העולמות, כמבואר בפע"ח [61]: "ולמה אצי' סמוך לעשי' לפי שעשי' צריכה אור גדול כו' לכן המשיך לו מלמעלה מן אצי'".

ולכן בסדר ההגדה, שענינה "וה־גדת לבנך" — לפעול על כל הד' בנים — גם על הבן רשע — צ"ל הסדר: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול, וכנגדם בסדר הכוסות והו־

---

53) ויק"ר ב, ב. וראה תנחומא (באבער) תצוה ט. לקו"ת במדבר ט, ג.

54) זח"ג קכה, ב. הובא באגה"ק סי' כו.

55) ומ"מ בחי' "והוצאתי" שהו"ע סור מרע בא בתחלה כי באיזה סדר שיהיו צ"ל סור מרע בתחלה (בסדר דמלמטה למע'), "לאפרושי מאיסורא" ואח"ז תלוי סדר ה־ענינים דאי מעשה חשוב או תלמוד חשוב.

56) שער כא, פ"ה ופ"ז.

57) פע"ח שם פ"ז.

58) ראה פע"ח שם בפי' דברי הרשע "מה העבודה הזאת כו'": "פי' עבודה גי' אלקים ואין לי לבקש הרחמים, וכפר ב־עיקר השם ובשורש שהוא הוי' כו'". ועפ"ז מובנת השייכות למש"נ "והצלתי אתכם מ־עבודתם. (ראה פי' השל"ה (הובא באוה"ת וארא ע' קפח): פי' והצלתי אתכם מעבודתם היינו מהשר של מצרים שהוא עבודתם של מצרים שהם עובדים אליו כו').

59) ראה לקו"ש ח"א ס"ע 249 ואילך.

צאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. אמנם בשו"ע אדה"ז מונה אותם לפי מעלתם ע"פ שו"ע, ועפ"ז, הסדר (בד' הבנים) הוא: חכם, תם, שאי"ל, רשע. ובסדר הכוסות: והוצאתי, וגאלתי, ולקחתי, והצלתי.

כתיב[59] "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" — וע"י עבודתנו ב־"והגדת לבנך" בכל הד' בנים, שיהיו כולם בבחי' "בנים אתם לה' אלקי־כם"[60], נזכה לכל הד' לשונות של גאולה[61] — בגאולתנו האמיתית וה־שלימה בקרוב ממש.

(משיחת חגה"פ וש"פ שמיני תשכ"ט)

---

62) ראה ריש ס"א (בפנים): וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד' כוסות כו'. ובבחיי (שמות ו, ח): "ומצינו דוג־מתן ארבע לשונות של גאולה לעתיד לבא, והוא שאמר הנביא (יחזקאל לד, יג) והו־צאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם ורעיתים אל הרי ישראל".

---

60) מיכה ז, טו.

61) ראה יד, א.